

har minnet av den roll som Sverige länge hade som "storebror" inte försvunnit.

Dessutom har vågen av Sverige-vitsar i Norge på 1970-talet (då motsvarande Norge-vitsar som bekant berättades i Sverige) gjort att en historia om svenskar närmast automatiskt uppfattas som humoristisk och inte så illa ment; det ingår liksom i själva konceptet. Fastän den här typen av humor kan tolkas som ett utlopp för aggression, och alltså skulle fungera som ett slags säkerhetsventil, kan den också betraktas som resultatet av en nära relation, även om den kanske är lite ensidig: svenskarna är viktigare för norrmännen att spegla sig i än vice versa.

De svenska ungdomar Tolgensbakk har intervjut upplever den här humorn som kränkande, det vill säga som ett sätt att sparka neråt; åtminstone vill de inte identifiera sig med stereotypen "partysvensk". Vissa ignorerar skämten och låtsas att stereotypen inte angår dem, andra har anammat det norska synsättet och klagar på "partysvenskar" när de själva kommit förbi det stadiet (här har skämten fungerat som verktyg för socialisering), och somliga protesterar, med risk för att uppfattas som humorlösa.

Det som är slående med boken är dels hur konstanta humorns superteorier fortfarande är, om man jämför denna bok med *Humor och kultur* från 1996, en klassiker i etnologisk-folkloristisk humorforskning som *Skratt som fastnar* uttryckligen positionerar sig emot, dels hur materialet som studeras har förändrats över tid och hur man väljer att skriva om det. Hänvisningarna till högkulturell humor som är ganska framträdande åtminstone i de mer teoretiskt inriktade artiklarna i *Humor och kultur* har i stort sett försvunnit i *Skratt som fastnar*. Istället fokuseras samtida populärkultur till en övervägande grad, vare sig det gäller muslimsk humor på nätet, ståuppkomik eller Beatlesnostalgi.

I andra avseenden är ämnena i de respektive böckerna inte så olika: *Humor och kultur* tar upp skratt i västerländsk religion, *Skratt som fastnar* i muslimsk. I *Humor och kultur* avhandlas humor kring bygdeoriginal, i *Skratt som fastnar* utforskas skrattet i psykiatrins historia; båda handlar om avvikare som källa till kulturell förståelse. En intressant ansats finns i *Skratt som fastnar* till att röra sig bortom de etablerade fälten för humor-

forskningen för att också ta sig an en mer oansenlig humor; det är en ansats som gärna skulle kunna utvecklas i framtida forskning.

Camilla Asplund Ingemark, Visby

Karin Strand: *Brott, tiggeri och brännvinets fördärv. Studier i socialt orienterade visor i skillingtryck*. Gidlunds förlag, Möklinta 2016. 272 s., ill. ISBN 978-91-7844951-4.

Karin Strand undersöker i föreliggande bok tre genrer av skillingtryck som i berörd ordning vittnar om dåtidens sociala situationer: *blindhet/tiggeri, brott* samt *dryckenskap*. Det är samtidigt en sammanställning av författarens senare års studier av dylika tryck, varav de flesta har en referens till original förvarade i Kungliga bibliotekets samlingar (KB). Materialet analyseras utifrån en grundfrågeställning med koppling till det tydliga narrativa: "hur representerar visorna och trycken de verkliga händelser, personer och problem de utger sig för att skildra?" samt vidare utifrån "estetiska och sociala spörsmål" (s. 47). Detta utförs väsentligen genom närläsning av ett antal utvalda svenska skillingtryckstexter, med en strävan att placera dem i en samtidskontext. Sammanblandningen mellan "visorna" och "trycken" torde dock ha utelämnats eller åtminstone omformulerats; det är obestridligen det skrivna ordet som står i visst centrum. De potentiella melodierna lämnas i princip helt utanför undersökningen, vilket författaren förvisso understryker. Som en tangent har Strand tidigare producerat artikeln "Förtvivlans synlighet. Om självframställan i skillingtryck utgivna av blinda", publicerad i antologin *Tryckta visor. Perspektiv på skillingtryck som källmaterial* (2015) – se recension i *RIG* nr 1 2016.

Förutom förord, en introduktion om forskningsläge, avgränsningar och metod, jämte en avslutande konklusion, innehåller boken tre huvuddelar vilka innefattar var och en av tre berörda genrer. Internationellt sett tycks forskningen omkring skillingtryck ha utvidgats under de senaste åren, medan det i Sverige åtminstone går långsamt framåt. Författarens preliminära poäng

är att understryka skillingtryckens föråldrade karaktär jämfört med dagens informations- och underhållningsmedier, men samtidigt betona vissa likheter. Parallellt bedöms småtryck av detta slag ha haft betydelse för den folkliga kulturens intellektuella utveckling kontra de högre ståndens litteratur med hänvisning till teorier framlagda av den engelske författaren och arkivarier Lesley Shepard (1917–2004).

Första delen behandlar ”tiggarsverser”. Under denna beteckning införlivas främst så kallade *blindvisor*, den genre som får mest utrymme i boken men som kan uppfattas vara ett vagt begrepp. Bibliotekens och andra samlingars bestånd av motsvarande förefaller således vara generellt eller godtyckligt katalogiserade och påträffas många gånger under skilda signum. Visserligen ska berättelser om just blindhet och synskada dominera inom stilarten – *blindvisor* blir närmast en väl avgränsad subgenre – samtidigt som det inom berättelser om just ”tiggeri” kan påträffas texter om både fysisk och mental funktionsnedsättning jämte social misär. Likväl verkar hela genren kunna sammanfattas under ett och samma övergripande paraply kallat ”klagovisor”, det vill säga i hög grad självcentrerade och personliga texter som framhåller det egna armodet. Med andra ord betonas ett ”jag” som saknar potential att försörja sig på grund av lytet och den bedrövliga situationen; inte sällan salufördes och distribuerades trycken av offret självt. Ändå skiljer sig uppenbarligen de äldre trycken från de yngre; det andliga budskapet jämte kristen symbolik blir vagare ju längre fram vi färdas i tiden, medan den sociala medkänslan får övertaget.

Författaren gör den iakttagelsen att visor om specifikt synskadade inte varit särskilt levande i den folkliga traditionen, trots att de existerat långt efter att de mer schablonmässiga skillingtrycken börjat droppa av från marknaden. Exempelvis ska motsvarande ”klagovisor” sällan ha förekommit i handskrivna visböcker eller i muntlig tradition, men fortsätter ändå att författas och tryckas ända in på 1960-talet. Anledningar till dess brist som just bruklig sedvänja antas bero på dess eländiga karaktär, och här inträder en dyster jämförelse med de anspråkslösa alster som säljs på gatan av dagens EU-migran-

ter. Paradoxalt nog handlar *blindvisor* ofta om oförmedlat namngivna personer placerade på samhällets botten, samtidigt som ”den blinde” [den icke seende] gärna skildrats som en ambivalent och komplex varelse i såväl litteraturens, dramatikens som bildkonstens historia, ett faktum som tolkas vara av ”emblematis” betydelse, och Strand refererar i detta avseende till den amerikanske litteraturvetaren Peter Brooks. Sammantaget tycks blotta förekomsten av någon (gärna besynnerlig) funktionsnedsättning väcka liv i den mänskliga fantasin och därigenom framkallas etiska ställningstaganden som lämpligen uttrycks i en symbolisk kamp mellan det onda och det goda.

I blickfånget för den andra delen ligger skillingtryck som handlar om *brott* och *brottslingar*. Dess storhetstid är 1800-talet och likt *blindvisorna* anses innehållet i ”brottsvisorna” tidslinjärt förändras från att betona andliga ämnen till att mer fokusera på konkreta händelser; således lämnas den enskilde och skuldmedvetne brottslingens introverta perspektiv för en mer journalistiskt kryddad redogörelse. Generellt sett förefaller berättarperspektivet uttryckt i första person förekomma frekventare i det äldre materialet, exempelvis i 1700-talets ”fångvisor”. En omställning sker under 1800-talet, allteftersom utvecklingen går mot formuleringar i tredje person. En ytterligare skillnad angår hanteringen av detaljerna omkring själva brotten; ju längre fram i tiden vi rör oss desto mer tycks berättelserna inkludera ingående beskrivningar av förbrytelsena. Det ska förstås aldrig ha hymlats om förövarnas biografiska uppgifter, vilka lämpligen rubricerades redan på tryckets omslagssida.

Strand gör en sofistikerad utveckling angående brottsmålsprotokoll som källmaterial och hur de skulle kunna svara mot samma verkliga händelser beskrivna i skillingtryckstexter. Närmast implicit antas en dylik komparation vara möjlig. Metoden avfärdas dock med hänsyn till aktuell diskurs, utan att förkasta protokollens dubbeltydighet i annan historisk forskning. Dels antas protokollets narrativitet åtminstone i vissa avseenden vara präglade av rättsnormens dialog, och av den anledningen inte motsvara yttervärldens konsensus (det folkliga), dels antyds att rättsprocessen som sådan skulle kunna omfatta ett

mer eller mindre uttalat klassförtryck; med referenser till etnologen Inger Lövkrona avseende den förra tesen, respektive historikern Eva Österberg beträffande den senare. Brottmåls- och skillingtryckstexter kan således kort och gott bedömas som två parallellt existerande förhållningssätt, representerande det exklusiva jämte det populära.

Bokens tredje del utforskar berättelser om *dryckenskap*, eller mer precist: sådana oftast påtagligt känsloladdade texter vilka propagerar för nykterhet. Denna genre förefaller vara mindre omfattande än de som behandlas i de två föregående kapitlen; de flesta utgåvorna anmäls som tryckta under decennierna omkring sekelskiftet 1900. Det etiska ställningstagandet i framställningarna kopplas utan vidare till nykterhetsrörelsen och den nationellt omfattande ”brännvinsfrågan”, även om texternas funktion snarare ämnats för att upplysa publiken än att ytterligare övertyga de redan trosvissa. Genren tycks samtidigt relativt osjälvständig och diktandet ska innefatta en hel del parodier, exempelvis av omskrivna *dryckesvisor*. Här görs dessutom en översiktlig inventering av skillingtryck inordnade i KB under *Signum I*: ”Visor om brännvin och kaffe.” Den äldsta av dessa är daterad till år 1740 och ondgör sig över supandet på marknader. Vidare hanteras så kallade *berättelsång-er*, här avses texter som hanterar frågan om alkoholmissbruk ur ett särskilt familjeperspektiv. Texterna handlar ofta om en ansvarstagande dotter som far illa av sin fars drickande, inte sällan med en avliden mor i bakgrunden.

Den avslutande konklusionen – ”Visornas röster” – summerar så fenomenet ”socialt orienterade visor” i skillingtryck. Ett genomgående tema är att de undersökta texterna/berättelserna visserligen handlar om människor som mer eller mindre placeras på samhällets baksida, även om uttrycken delvis skiljer sig åt angående genrer. Strand menar i detta sammanhang att det till en bestämd del är en fråga om inställning och tillgivenhet gentemot de skildrade människorna. Medan individerna i *blindvisorna* och ”brottsvisorna” faktiskt existerat, så är de företrädesvis fingerade i visorna om *dryckenskap*. På samma gång förefaller det uteslutande vara *blindvisorna* som faktiskt återger en personlig och genuin

berättelse, måhända inte så anmärkningsvärt då den drabbade stundom var liktydig med dikta- ren själv, eller åtminstone nära relaterad till villkoret för skildringen. I de övriga genrerna återges istället berättelsen vanligen av en utomstående, det vill säga uttryckt i tredje person.

Föreliggande stilistiskt välskrivna och väldisponerade bok är en trevlig bekantskap som sannolikt kan öka intresset för ytterligare forskning om detta föga undersökta område, åtminstone i Sverige. Karin Strands vetenskapliga territorium är litteraturvetenskap, undersökningen är i mångt och mycket den optiska läsarens perspektiv, medan undertecknad eftertraktar att den framtida diskursen omkring skillingtryck lika- fullt placeras inom musiketnologi och musikvetenskap. En skillingtrycksvisa är ju så mycket mer än bara ord i brist på kontextuell konsument. Fler utmaningar torde även infinna sig vid närmandet av ämnet, exempelvis att schematisera vaga definitioner och begrepp. Typologin avseende både innebörden av och innehållet i formatet skillingtryck tycks ju långt ifrån homogen, fast närmast självskrivet blir detta ett extra besvärligt kapitel när både text och musik ska involveras.

Patrik Sandgren, Lund

Märta Ramsten: *Kungl. Musikaliska akademien och folkmusiken. En musiketnologisk undersökning*. Gidlunds förlag, Möklinta 2016. Kungl. Musikaliska akademiens skriftserie nr 141. Skrifter utgivna av Svenskt visarkiv 42. 184 s. ISBN 978-91-7844-964-4.

Hur har Kungl. Musikaliska akademien förhållit sig till folkmusiken genom århundradena? Det är temat för Märta Ramstens bok *Kungl. Musikaliska akademien och folkmusiken. En musiketnologisk undersökning*. Frågan har i tidigare forskning behandlats endast för kortare tidsperioder under 1800-talet, till exempel av Stig Walin 1961 och Bengt R. Jonsson 1967. Deras arbeten används i denna studie, men framför allt bygger boken på material från Musikaliska akademins arkiv.